

REVOLUTIE EN RESTAURATIE

Het dorpsbestuur van Hilversum tijdens de Bataafse Republiek 1795-1806

door Annemarie den Hertog

De laatste jaren staat de late 18e eeuw midden in de belangstelling van historici. Vorig jaar werd herdacht dat twee eeuwen geleden de Bataafse Republiek werd gevestigd. In Eigen Perk 95/4 beschreef Jan Willem Schneider de remotie ofwel het afzetten van het oude dorpsbestuur en de verkiezing van de nieuwe municipaliteit te Hilversum. Het huidige artikel beschrijft de ontwikkeling van het bestuur tot het einde van de Republiek, beginnend bij de situatie zoals die was voor de revolutie. Aan de orde komen de mate van volksinvloed, de wijze van samenstelling van het bestuur en de moeite die het kostte om tot een vorm van bestuursregeling te komen. Ook wordt bekeken in hoeverre het Hilversumse bestuur erin slaagde om het revolutionaire elan levend te houden.¹

De bestuursregeling voor de revolutie

Zoals Schneider in zijn artikel beschreef was men in Hilversum enthousiast over de wisseling van het bestuur op 28 januari 1795 waarbij de oude regenten naar huis werden gestuurd en de nieuwe municipaliteit door de bevolking werd gekozen. Als men bekijkt hoe het oude dorpsbestuur werd samengesteld was dit ook geen wonder. Tot 1795 werd het dorpsbestuur benoemd uit een kleine groep personen die aan een aantal voorwaarden moest voldoen. Een zekere welstand en het lidmaatschap van de hervormde kerk (die *gereformeerd* werd genoemd) waren vereisten. Katholieken, joden en andere gezindten waren dus uitgesloten van bestuur, evenals zij die van de bedeling leefden. Het bestuur was samengesteld uit schout, schepenen, buur-

meesters en raden met een secretaris. De wijze waarop ze werden benoemd verschilde per functie: Met uitzondering van de functies van schout en secretaris gold voor alle functies een beperkte zittingsduur. Elk jaar, bij het sluiten van de jaarrekening, werden de nieuwe bestuursleden benoemd. Bijlage I laat zien dat in de periode 1768-1794 dezelfde personen diverse malen benoemd werden en dan vaak ook nog achtereenvolgens alle beschikbare functies tenminste eenmaal bekleedden. Op deze benoemingen had de bevolking geen enkele formele invloed. In feite bestond er dus een systeem van coöptatie, waarin een kleine kring welgestelde Hilversummers elkaar telkens weer voordroeg en benoemde.

Hoe waren de taken nu verdeeld? Er was op lokaal niveau geen personele scheiding tussen rechterlijke en bestuurlijke macht. Het bestuur bestond in feite uit twee colleges. De rechtbank, bestaande uit schout en schepenen, die belast was met de civiele rechtspraak; en schout en buurmeesters die gezamenlijk de dagelijkse zorg droegen voor de gang van zaken in het dorp. De twee buurmeesters waren specifiek belast met het financiële beheer. Jaarlijks legde de jongste buurmeester hierover verantwoording af aan schout, schepenen en raden. De raden waren vertegenwoordigers van de *quartieren*, de wijken, van het dorp: het Neu-, het Zandbergen-, het Groest- en het Kerkkwartier. De raden hadden geen andere bestuurstaak dan deelname aan vergaderingen.

Tabel 1. De organisatie van het dorpsbestuur gedurende de periode 1768-1795

Functie	Aantal	Voordracht	Benoemd of gekozen	Zittingsperiode
schout	1	geen	benoemd door baljuw	naar welgevallen van de baljuw
schepenen	5	tien door schout en buurmeester	benoemd door baljuw	1 jaar
buurmeester	2	geen	jaarlijks één, benoemd door schepenen	2 jaar
raad	4	geen	benoemd door schepenen	1 jaar
secretaris	1	geen	door voltallig college	naar welgevallen van het dorpsbestuur

De schout

De schout verenigde twee functies in één persoon en had een enorm aantal taken. Hij was belast met de ordehandhaving, de strafvervolgning en de belastinginning ten behoeve van de hogere overheid en voor het dorp. Tezamen met schepenen was hij verantwoordelijk voor de civiele rechtspraak en het verrichten van allerlei rechtshandelingen. Als lid van het dorpsbestuur was hij medeverantwoordelijk voor de besluitvorming in de vergaderingen en tevens was hij voorzitter van deze vergadering. Het bestuur had geen formele invloed op de benoeming van de schout. Schouten waren dan ook vaak omstreden figuren.

De schout betaalde voor zijn benoeming een pachtsom aan de baljuw. Dit wijst er niet alleen op dat hij welgesteld was maar ook dat de opbrengsten uit deze functie niet gering waren. Hij ontving jaarlijks een traktement van 100 gulden als beloning voor al zijn verrichtingen voor het dorpsbestuur. Een groter deel van zijn inkomen verkreeg hij echter uit de bedragen die hij volgens een vastgesteld tarief kon innen voor het verrichten van rechtshandelingen ten behoeve van particulieren (men denke aan openbare veilingen, huwelijksluitingen, deurwaarderswerkzaamheden, etc.) Om de kosten van de belastinginning te dekken mocht hij een toeslag op de belasting leggen ten eigen bate. Het wilde maar moeilijk lukken om eerlijke lieden voor deze functie te vinden. Zowel te Hilversum als in de omliggende dorpen waren de schouten regelmatig in processen verwickeld met de dorpsbesturen waar ze nota bene deel van uit maakten. Vooral malversatie bij de inning van belastingen was een reden om de schout voor de

hogere rechter te dagen. De Hilversumse schout Wessel ten Dam was hierop geen uitzondering. Zijn vader Jan ten Dam was als schout van o.a. Kortenhoef ook al een berucht fraudeur.

Het reglement van 1768

Het dorpsbestuur beschikte over een reglement dat dateerde uit 1768. Dit *Reglement, waar na Schout, Buurmeesteren, Scheepenen en Raaden, mitsgaders de Secretaris van Hilversum zich hebben te gedraagen* was in 1768 vastgesteld door de Gecommitteerde Raden van de Staten van Holland en West-Friesland, dus door het bestuur van het gewest. Het omvatte zeventien artikelen. Hierin werd zowel het functioneren van het dorpsbestuur als van het dorpsgerecht geregeld. In het onderstaande zullen alleen de artikelen die het dorpsbestuur betroffen beschreven worden.²

Betreffende de vergaderingen was geregeld dat deze iedere eerste donderdagochtend van de maand vanaf 9.00 uur in het rechthuis moesten plaatsvinden onder voorzitterschap van de schout. Men beraadslaagde over de actuele en op handen zijnde zaken van het dorp en nam besluiten bij meerderheid van stemmen. Bij spoed-

Naam	Functie
Wessel ten Dam	schout
Pieter Bosdam	buurmeester
Gerrit Vlaanderen	buurmeester
Jan Perk	schepenen
Abraham Hogenbirk	schepenen
Aris Keers	schepenen
Gerrit Nagel	schepenen
Cornelis Spijker	schepenen
Gijsbert Franse Vlaanderen	raad
Jacob Rijkze Das	raad
Harmen Hoogland	raad
Mattijs Haan	raad
Cornelis de Mol	secretaris
Hendrik de Blinde	substituut-secretaris

Figuur 1. Hendrik de Blinde, substituut-secretaris van het gemeentebestuur in 1794. De Blinde keerde niet in de "municipaliteit" terug (coll. Goois Museum).

eisende zaken werd een *extraordinaire* (buitengewone) vergadering belegd op de dag na oproeping, *convocatie*, 's morgens om 9.00 uur. Indien de zaak absoluut geen uitstel kon hebben dan mocht zo'n vergadering ook worden belegd op een eerder tijdstip maar dan moest de convocatie wel ten minste twee uren voor de aanvang van de vergadering worden gedaan. Dit werd zo streng geregeld om te voorkomen dat de bestuursleden zonder noodzaak uit hun particuliere zakelijke bezigheden werd gehaald. Te laat komen of wegblijven werd beboet met respectievelijk twee en zes stuivers. (Dit kon voor punctuele bestuurders nog aardig lucratief zijn want de opbrengst van de boetes werd jaarlijks onderling verdeeld.) De vergaderingen moesten op het afgesproken uur beginnen zonder gezellige praatjes vooraf. Men mocht tijdens de bijeenkomsten geen kosten maken ten laste van het dorp voor bijvoorbeeld drankjes of hapjes. Wilde men iets gebruiken dan moest dat uit eigen zak betaald worden. Er werd jaarlijks wel een som van dertig gulden begroot voor turf en hout voor de verwarming van de vergaderkamer tijdens de wintermaanden.

Wanneer er belangrijke zaken te regelen waren buiten het dorp, met besturen van andere plaatsen of hogere overheden, dan deed men dit zoveel mogelijk schriftelijk. Het opstellen van de brieven was een taak van de secretaris. In sommige gevallen was het noodzakelijk een commissie te benoemen die werd gemachtigd tot het voeren van overleg, belangenbehartiging of het doen van een onderzoek. Zo'n commissie werd altijd voor een specifiek doel en tijdelijk ingesteld. De commissieleden mochten voor hun werkzaamheden geen kosten in rekening brengen wegens gederfde inkomsten of ander nadeel vanwege het van huis zijn. Alleen reis- en voedingskosten werden vergoed mits betalingsbewijzen werden overlegd.

Secretaris, archief en kas

De secretaris functioneerde als zodanig zowel voor het gerecht als voor het dorpsbestuur. Hij had geen stemrecht maar zal wel mondelinge adviezen hebben verstrekt. Hij had als taak de genomen *resoluties* (besluiten) op papier te stellen en aan de vergadering voor te lezen. Bij goedkeuring moest de secretaris de volgende vergadering tonen dat besluiten in het *resolutieregister* waren genoteerd. Men kende dus geen woordelijke no-

tulen. Jaarlijks ontving de secretaris een traktement van 75 gulden. Voor het uitschrijven van de belastingregisters en aanslagbiljetten kreeg hij nog eens 25 gulden. Het schrijven van de jaarrekeningen van de schaarmeesters, kerkmeesters en molenmeester leverde hem per stuk vier gulden op. Bovendien ontving hij vier gulden voor schrijfbenoedigheden.

Ook voor het beheer van de archieven en de kas werd in het reglement van alles geregeld. Alle gelden, rekeningen, boeken, charters en papieren betreffende het dorp moesten worden bewaard in een kist op een veilige plaats in het rechthuis. De kist was voorzien van drie verschillende sloten. De sleutels van de verschillende sloten beruisten bij de buurmeesters en bij de secretaris. De kist kon dus alleen worden geopend in het bijzijn van deze drie heren en ook alleen tijdens de vergaderingen, noodgevallen uitgezonderd. In dezelfde kist moest ook het kasboek worden gelegd, waarin door de secretaris gedateerde opgave werd gedaan van inkomsten en uitgaven. In de kist moest een lijst liggen waarop precies stond wat zich erin bevond. Met uitzondering van de secretaris mocht niemand zomaar papieren uit het rechthuis meenemen. In 1766 bij de grote brand, die onder andere het rechthuis verwoestte, zijn dan ook alle bestuurlijke en rechterlijke archieven verloren gegaan behalve de bescheiden die bij de toenmalig plaatsvervangend secretaris, Hendrik de Blinde, thuis lagen.

De jaarrekening

Het financieel beheer was nog steeds gestoeld op een verordening daterend uit 1658. Het rekeningjaar liep officieel van 1 februari tot en met 31 januari en eindigde voordat nieuwe bestuursleden werden benoemd. De twee buurmeesters stelden de jaarrekening op. Bij grote en belangrijke uitgavenposten werden kwitanties meegeleverd. De rekeningen moesten op de tweede maandag in februari worden verantwoord ten overstaan van baljuw, schout, schepenen en raden na voorafgaande publicatie en *omreeteling* (omroeping nadat met behulp van een ratel de bevolking bijeengeroepen was). Deze rekeningvergaderingen waren openbaar. Omdat het rechthuis niet groot genoeg was om grote aantallen mensen te ontvangen vond de verantwoording plaats met *opene deuren en ven-*

Figuur 2. De Nationale Vergadering in 1796, naar een gravure van Reinier Vinkeles (coll. Rijksmuseum).

sters. Burgers die een kopie van de rekening wilden, konden die tegen redelijke kosten kopen.

Slechts op één punt sprak het reglement van een gelegenheid waarbij de bevolking haar stem kon laten gelden: het dorpsbestuur mocht alleen tot het aanspannen van processen besluiten, nadat dit voornemen was goedgekeurd door de *gemeene buurspraak*. De buurspraak bestond uit alle mannelijke leden van de burgerij die meebetaalden aan de dorpsbelastingen. Voor deze goedkeuring was een tweederde meerderheid nodig.

Nationale en gewestelijke bestuursregeling na de omwenteling

De stadsbesturen waren na de omwenteling omgezet in *provisionele* (voorlopige) besturen. Doordat de steden ook vertegenwoordigd waren in de gewestelijke besturen kwamen deze laatste ook al snel in de greep van de revolutie. De Staten Generaal, met vertegenwoordigers uit alle gewesten, werd vervolgens overgenomen door de revolutionairen. Alle bestaande bestuursniveaus moesten zich dus aanpassen aan de denkbeelden van de omwenteling. In het gewest Holland kwamen al op 26 januari 1795 de afgevaardigden van de omgezette stadsbesturen bijeen in de oude verga-

derzaal van de Staten van Holland. Zij noemden zich *de Provisionele Representanten van het Volk van Holland*. De nieuwe vergadering koos Pieter Paulus tot voorzitter. Nieuw was dat de vertegenwoordigers van de niet-stemhebbende steden en het platteland ook werden toegelaten. Al snel nam dit college de plaats in van de vroegere Staten.

Over de formele staatsinrichting en de bestuurlijke structuur, die geheel nieuw ontworpen moesten worden, bestonden op gewestelijk en nationaal niveau uiteenlopende gedachten en verlangens. In de meeste gewestelijke Statencolleges leefden grote bezwaren tegen het opgeven van de eigen soevereiniteit. Van radicale zijde werd daarentegen aangedrongen op bijeenroeping van een nationale grondwetgevende vergadering van vertegenwoordigers van het Bataafse volk. Het gewest Holland nam hiertoe het initiatief in de Staten Generaal. De Staten Generaal werd belast met het opstellen van een reglement voor de verkiezing en de regeling van de bevoegdheden van een Nationale Vergadering.

De eerste bijeenkomst van de Nationale Vergadering vond plaats op 1 maart 1796. Ze telde 126 leden, die gekozen waren via getrapte verkiezingen. Het stemrecht was toegekend aan alle mannen van twintig jaar en ouder die niet van de bede-

ling leefden en verklaarden dat zij de oppermacht van het volk voor wettig hielden. Het land was verdeeld in 126 kiesdistricten van ±15.000 zielen. Ieder kiesdistrict was vervolgens verdeeld in grondvergaderingen voor elke ±500 ingezetenen. De stemgerechtigde mannen van elke grondvergadering kozen één kiesman. Hilversum had 3410 inwoners in 1795 (waarvan circa 575 stemgerechtigde burgers) en kon dus 7 kiesmannen leveren uit de grondvergaderingen.³ Hilversum behoorde tot het kiesdistrict Vecht en Zee. De dertig kiesmannen van dit kiesdistrict kozen op hun beurt één afgevaardigde naar de Nationale Vergadering.

Op 6 maart 1795 werd door de Provisionele Representanten van het gewest een algemene voorlopige regeling getroffen voor de besturen van de kleine steden en het platteland. Door middel van een publicatie lieten ze weten *dat wy in rype overweging genomen hebbende verscheide Requesten aan ons gepresenteerd, betrekkelijk de veranderingen van Regeeringen in sommige Dorpen, hebben gemeend, het van onzen plicht te zyn, eenige poincten dienaangaande vast te stellen, welke tot eene algemeene provisioneele voorziening zoude kunnen strekken tot op den tyd, dat eene Vergadering van Representanten van het geheele Bataafsche Volk de nodige schikkingen deswegens zal hebben vastgesteld.*⁴

Eerste bestuurshandelingen van de municipaliteit 1795

In Hilversum voltrok de omwenteling zich op 28 januari 1795. Het oude bestuur werd afgezet, *geremoveerd*. De burgerij werd bijeengeroepen in de Grote Kerk en koos niet zonder strubbelingen een nieuw gemeentebestuur dat voortaan onder de naam *municipaliteit* zijn werk zou doen. Het bestond uit de volgende personen:

Naam	Functie
Jan Cornelisz. Reijn	maire
Gerbert Reijn	president
Hendrik Andriessen	lid
Cornelis van der Heijden	lid
Lammert de Rijk	lid
Jan de Wit	lid
Jan Alders	lid
Harmen Reijn	lid
Jan Cornelis de Jong	lid
Jan Perk	lid
Johannes de Wilde	lid
Jan Fennis	secretaris

Na de verkiezingen en de eerste drukke dagen na de remotie moest de municipaliteit langzamerhand het normale dagelijkse bestuur ter hand gaan nemen. Tijdens de eerste weken vergaderde de municipaliteit bijna elke dag. Men had uiteraard vele zaken te regelen. Begin februari moest aan de Representanten van het Volk van Holland in Den Haag opgave worden gedaan van het aantal melk-koeien, jong- en slachtvee, paarden, wagens, hooi, stro, tarwe, rog en haver. De burgers Jan Cramer en Hendrik Andriessen werden gezonden om de Hilversumse zaak in Den Haag te behartigen en te proberen om vorderingen zoveel mogelijk te voorkomen. De Franse troepen vertrokken op 3 februari uit Hilversum en trokken via Amersfoort naar Harderwijk. De vergadering hield zich die dag bezig met het beschikbaar maken van de gidsen en de wagens die het vertrek mogelijk moesten maken. Eén dag later kwam er een halve compagnie voetvolk, ongeveer 50 man, en hield hier verblijf.

Op 5 februari arriveerde ook een deputatie van de municipaliteit van Naarden met als opdracht een nieuw Hilversums bestuur te doen kiezen door de burgerij. Dit was bepaald mosterd na de maaltijd. Ook zou men twee personen moeten aanwijzen om met de vertegenwoordigers van de andere Gooise plaatsen te vergaderen in Naarden. Die vergadering diende om namens het Gooi een afvaardiging te kiezen die zou deelnemen aan de vergadering van de 'Representanten van het Volk van Holland' in Den Haag. De Hilversumse municipaliteit antwoordde koeltjes dat *de provisionele municipaliteit bij verkiezing door het volk reeds is aangesteld*. Vertegenwoordigers voor de vergadering te Naarden kon (of wilde) men niet benoemen omdat een aantal bestuurders afwezig was.

Nog twee andere spoedeisende zaken kwamen aan de orde. Vanwege de strenge winter en *het algemeen gebrek* werd besloten om een collecte te houden voor de armen. Ook werd de bevolking bekend gemaakt met de publicatie van de *Rechten van den Mensch en van den Burger*. De proclamatie met die tekst was door de baljuw van Gooiland aan het bestuur toegezonden. De bekendmaking ging als volgt in zijn werk: de dorpsbode werd met de trommel het dorp in gestuurd om de aandacht van de bevolking te trekken. De publicatie werd voorgelezen vanaf de stoep van het rechthuis en vervolgens werden de klokken van de toren en het rechthuis geluid.

Figuur 4. De staatsgreep van 12 juni 1798. De troepen van Daendels nemen S.J. van Langen, een lid van het Uitvoerend Bewind, gevangen. Naar een gravure van Reinier Vinkeles (coll. Rijksmuseum).

Het nieuwe bestuur wilde vanzelfsprekend ook de financiën en administratie in goede orde overnemen. Op 10 en 11 februari werd onder meer besloten de voormalige buurmeester, Gerrit Vlaanderen, aan te schrijven om op donderdag 19 februari rekening en verantwoording te komen afleggen over zijn beheer van de dorpskas en om de onder hem berustende archivalia en gelden van het dorp over te dragen. Na deze verantwoording nam de municipaliteit het financiële beheer in eigen hand. Aan de afgezette secretaris werd gevraagd wanneer hij in staat zou zijn om verslag te doen van de administratie. De kerkmeesters, potarmmeesters, schaarmeesters en de molenmeester werden eveneens gevraagd verslag te komen doen van hun administratie. Ook werd hen gevraagd om voorlopig in functie te blijven. Hierin stemden zij allen toe. Tussen 12 februari en 2 maart werden geen buitengewone vergaderingen meer belegd. Waarschijnlijk dacht men de touwtjes goed in handen te hebben en was men druk doende om uitvoering aan allerlei zaken te geven.

Een 'nieuw' reglement

Nadat het gewestbestuur op 6 maart 1795 de algemene voorlopige regeling voor de lokale bestu-

ren had gepubliceerd kreeg de Hilversumse burger Jan Cramer opdracht om zich bezig te houden met het opstellen van een bestuursreglement en kiesreglement voor de Hilversumse situatie. In afwachting daarvan noemde het kersverse bestuur zich *de provisionele* (voorlopige) *municipaliteit*. Cramer diende op 22 juli 1795 zijn ontwerp in. Na overleg met de burgerij, die schriftelijk op- en aanmerkingen en wijzigingsvoorstellen kon maken, werd het plan vastgesteld. Ook werd de datum bekend gemaakt waarop verkiezingen zouden worden gehouden voor een nieuwe municipaliteit volgens de nieuwe regels.

In het archief van het bestuur is het kiesreglement helaas niet meer te vinden. Dit is jammer omdat het waarschijnlijk het enige republikeinse Hilversumse reglement is dat enigszins de ideeën van de revolutie ademde. Het bestuursreglement dat werd vastgesteld is alleen in conceptvorm aanwezig. Het betreft hier de gedrukte versie van het dorpsreglement van 1768 met in de marge aantekeningen van de wijzigingen daarop. De wijzigingen waren niet zeer ingrijpend en dienden eigenlijk alleen om oude onpraktische regelingen af te schaffen. Ook moesten natuurlijk de oude functiebenamingen door nieuwe worden vervangen.

Vanaf 1795 was er binnen de municipaliteit een scheiding tussen het *comité van dorpsbestuur*, dat zich dus met bestuurlijke zaken bezighield, en het *comité van rechtspleging*, de opvolger van de rechtbank. Zij vergaderden afzonderlijk en bestonden ieder uit vijf leden. Alleen de (gekozen!) schout of *maire*, die leiding gaf aan het comité van rechtspleging, was een verbindende schakel omdat hij aanwezig was bij de vergaderingen van het dorpsbestuur. Hij had daarin alleen een adviseerende stem. De municipaliteit bestond dus uit tien leden. Eén van hen was de president of voorzitter, hij zat tevens het comité van dorpsbestuur voor en was het eerste aanspreekpunt voor de burgers. Een van de andere leden van het dorpsbestuur was als *thesaurier* verantwoordelijk voor het financieel beheer. De secretaris bleef voor beide comités werkzaam.

De vergaderingen van het dorpsbestuur werden in plaats van eens per maand voortaan om de veertien dagen gehouden. Ze vonden plaats onmiddellijk na het aflopen van de zitting van de rechtbank op donderdagmiddag om 16.00 uur. Gedurende de wintermaanden mochten nu ook kosten voor de verlichting van de vergaderruimte in rekening worden gebracht. Het vaste bedrag van dertig gulden, dat jaarlijks werd begroot, werd afgeschafd evenals de traktementen voor de *maire* en de secretaris. Bovendien ontving de secretaris geen geld meer voor het schrijven van de kerkeestersrekening. Dit vanwege de afschaffing van de hervormde religie als staatsgodsdienst. Met ingang van augustus 1795 moesten de boeken, rekeningen, charters en papieren op het secretariaat (het rechthuis) bewaard worden. De gelden moesten voortaan berusten bij de *thesaurier*. De ingewikkelde regeling met betrekking tot de sleutels van de dorpskist werd afgeschafd.

De invloed van de bevolking op het lokale bestuur werd, behalve met het kiesrecht, met nog één punt uitgebreid. Voortaan mochten nieuwe plaatselijke belastingen, ter bestrijding van kosten gemaakt in het algemeen belang, alleen worden ingevoerd na overleg met en met goedkeuring van een vertegenwoordiging uit de burgerij. Deze burgerlijke commissie moest met tweederde meerderheid van stemmen door en uit de stemgerechtigde burgerij worden benoemd.

Een nieuw wettig gekozen bestuur

Op 19 augustus 1795 werden de geregelde verkiezingen van de municipaliteit, ingevolge het nieuwe kiesreglement, gehouden. Een overzicht van de uitgebrachte stemmen is niet bewaard gebleven. Wel wie er tot lid van de nieuwe municipaliteit werden gekozen: Jan de Wit, Cornelis van der Heijden, Johannes de Wilde, Jan de Jong, Jan Fennis, Pieter van de Beeden, Rijk van Os, Jan Cramer, Jacob Vos en Jacob de Rijk.

Hoe deze heren zich kandidaat hadden gesteld, aan welke voorwaarden men moest voldoen en of er bijvoorbeeld kieslijsten ter inzage lagen is door het verloren raken van het kiesreglement niet bekend. Op 28 augustus zou het nieuwe bestuur aantreden. Men nam zich voor om op die heuglijke dag de vlaggen uit te steken en de klok te luiden. De voorzitter van de aftredende municipaliteit zou op diezelfde dag verslag moeten doen over zijn financieel beheer. Hier kwam echter een kink in de kabel waarover de archieven geen uitsluitel geven: vanaf 25 augustus tot 9 december 1795 staat niets genoteerd over enige vergadering van de municipaliteit. Sterker nog, pas op laatstgenoemde datum vond de installatie van het nieuwe bestuur plaats en trad het voorlopige bestuur af. Men kan slechts een vermoeden hebben over wat er zich allemaal in Hilversum heeft afgespeeld, veel goeds zal het niet geweest zijn.

De volgende verkiezingen werden gehouden in juni en augustus 1796, elk voor vijf leden van het bestuur. Eigenlijk had maar de helft van de municipaliteit vervangen hoeven te worden maar door de onrust onder de bevolking hadden de vijf leden wiens termijn nog niet was verstreken hun functies ook verlaten (zie kadertekst). Alleen van de verkiezingen van 27 augustus zijn de resultaten bekend:

Jan Perk	102 stemmen
Hendrik Andriessen	91 stemmen
Jan Annee	89 stemmen
Rijk Vlaanderen	76 stemmen
Jan Reijn	70 stemmen

De andere vijf waren Jacob de Rijk, Lambert Rinkel, Jan van der Heijden, Jan de Wit en Rijk van Os. Het comité van dorpsbestuur werd gevormd door Annee, De Rijk, Vlaanderen, Rinkel en Van

der Heijden. Annee werd door zijn collega's verkozen tot president. Perk die zoveel stemmen had weten te vergaren, ongetwijfeld omdat men in hem een betrouwbaar bestuurder zag, wilde alleen aantreden als lid van het comité van rechtspleging.

Op 17 mei 1797 werden de laatste verkiezingen voor het lokale bestuur ten tijde van de Republiek gehouden. Ook nu waren weer 5 leden van de municipaliteit te verkiezen, volgens het rooster van aftreding. De uitslag daarvan: Johannes Koelman, Dirk Vos, Tijmen van der Heijden, Nicasius van Veerssen, Gerrit de Wit.

Een staatsgreep

De bevolking van de Bataafse Republiek had op twee punten de soevereiniteit aan zich getrokken. De verkiezing van zijn vertegenwoordigers en de goedkeuring van de staatsregeling, en de grondwet en grondwetswijzigingen werden het voorrecht van de stemgerechtigde burgers. De Nationale Vergadering werd belast met opstellen van een bestuursregeling. Men bleek echter diepgaand verdeeld. De groep radicalen, *unitarissen* genaamd, ging uit van de ondeelbare soevereiniteit van het hele volk, vertegenwoordigd in de Nationale Vergadering. De *federalisten* daarentegen zagen de soevereiniteit niet als ondeelbaar. Zij waren voor een stelsel waarin de scheiding van de machten en een grote mate van lokale en gewestelijke zelfstandigheid het centrale gezag in evenwicht zouden houden. Daarnaast was er nog een groep gematigden (*moderaten*) die zich in geen van beide gedachtengangen geheel konden vinden.

Op 15 maart 1796 benoemde de Nationale Vergadering een commissie die het ontwerpen van een Staatsregeling tot taak had. Het plan dat de commissie enkele maanden later inleverde had een sterk federalistisch karakter. Tijdens de parlementaire behandeling, die tot 30 mei 1797 duurde, werd het van vele amendementen voorzien met als gevolg dat het uiteindelijke resultaat niemand geheel tevreden stelde. Bij een gehouden volksstemming werd deze conceptregeling dan ook met een ruime meerderheid verworpen. Van de stemming in Hilversum wordt in het notulenboek van de municipaliteit wel melding gemaakt maar de uitslag staat niet genoteerd.

De situatie veranderde pas na een heuse staatsgreep op 22 januari 1798 toen de vergaderzaal van de Nationale Vergadering in Den Haag werd bezet door radicale unitarissen gesteund door het leger onder leiding van generaal H.W. Daendels. De generaal had met zijn troepen het binnenhof bezet en op de naburige pleinen geschutz laten opstellen om de bevolking in toom te houden. De 22 gematigde unitarissen en federalisten die deel uitmaakten van de Nationale Vergadering waren de voorafgaande nacht uit hun huizen gehaald en gevangen gezet. De overige leden moesten een eed van afkeer van het stadhoudelijk bestuur en het federalisme afleggen. De Staatsregeling kwam vervolgens betrekkelijk snel tot stand en werd uiteindelijk op 23 april goedgekeurd. In Hilversum werden 207 stemmen uitgebracht in de grondvergaderingen. Daarvan waren er 107 vóór de nieuwe regeling. Een krappe meerderheid dus bij een slechte opkomst.

De Staatsregeling van 1798

Het begin van de tekst van de Staatsregeling luidde als volgt: *Het Bataafsche Volk, zig vormende tot eenen ondeelbare Staat, en bezeffende, dat het voornaame bederf van alle Regeeringen gelegen is in de miskening der natuurlijke en geheiligde regten van den Mensch in den Maatschappij, verklaart de navolgende stellingen als den wetigen grondslag waarop Het zijne Staatsregeling vestigt, en als zoo vele regels, waarnaar Het zijne burgerlijke en staatkundige betrekkingen wil hebben gewijzigd.*⁵

Hoofdstuk 1 van de Staatsregeling beschreef de verdeling van het grondgebied van de Republiek in acht departementen. Het dorp Hilversum viel onder het departement Tessel (Texel). Ieder departement was verdeeld in zeven ringen en elke ring in verschillende gemeenten. Behalve deze verdeling in departementen, ringen en gemeenten was de Republiek dus ook verdeeld in districten en grondvergaderingen voor de volksstemmingen en de verkiezingen. Het tweede hoofdstuk behandelde het kiesrecht. De Bataafse burger die zijn stem wilde uitbrengen in de grondvergaderingen moest ingeschreven staan in het stemregister van zijn gemeente. Men kon zich alleen inschrijven in het stemregister wanneer aan een aantal voorwaarden was voldaan. Eén daarvan was het afleggen en tekenen van de navolgende verklaring: *Ik hou-*

Figuur 3. De Bataafse Republiek in 1798; de acht departementen hebben andere namen en grenzen dan de vroegere provincies. Hilversum ligt in het Departement van Tessel. Maastricht, Venlo en Staats-Vlaanderen (het huidige Zeeuws Vlaanderen) waren in 1795 aan Frankrijk afgestaan.

de het Bataafsche Volk voor een vrij en onafhankelijk Volk, en belooft aan Hetzelve trouw. Ik verklaar mijnen onveranderlijken afkeer van het Stadhoudelijk Bestuur, het Foederalismus, de Aristocratie en Regeeringloosheid. Ik beloof, dat ik, in alle mijne verrigtingen, hetzij als stemoefenend Burger, hetzij als Kiezer, alle de voorschriften der Staatsregeling getrouwlijk zal opvolgen, en nimmer mijne Stem geven aan iemand, wien ik houde te zijn een voorstander van het Stadhoudelijk of Foederatief Bestuur, van de Aristocratie of Regeeringloosheid. Dit verklaar ik op mijne Burgertrouw! Opmerkelijk was het vijftiende artikel. Dit bepaalde dat de aanhangers van het oude stadhoudelijk bewind en een federatief bestuur evenals alle tegenstanders van de omwenteling van 1795 gedurende de eerstvolgende tien jaar (!) niet zouden worden toegelaten tot het stemregister.

Het vijfde hoofdstuk, artikel 190, regelde dat aan het hoofd van elke gemeente een gemeentebestuur werd gesteld. Het aantal leden, de administratie, de jaarlijkse bezoldiging en de wijze van verkiezing zouden nog nader door het Vertegenwoordigend Lichaam (het parlement) in een reglement worden bepaald. Jaarlijks moest een derde van het aantal bestuursleden aftreden. De volgorde van aftreding werd de eerste maal door het lot be-

paald. Daarna geschiedde de aftreding naar ouderdom van dienst. Een aftredend lid was maximaal tweemaal achtereenvolgens herkiesbaar. Als iemand voor de derde keer herkozen wilde worden moesten er tussen de tweede en derde zittingsperiode drie jaren verstreken zijn. Leden van het gemeentebestuur moesten voldoen aan de volgende voorwaarden: zij moesten stemgerechtigd zijn, tenminste 25 jaren oud en gedurende de laatste vijf jaren in de gemeente woonachtig. Het gemeentebestuur mocht niet op eigen houtje een nieuwe belasting vaststellen. Zij moest daarover eerst met een commissie uit de burgerij overleggen. Het gemeentebestuur was verplicht jaarlijks in het openbaar verantwoording af te leggen over het financieel beheer. De leden van het gemeentebestuur konden nooit persoonlijk voor het Departementale Bestuur ter verantwoording worden geroepen. Ook konden ze niet uit hun ambten ontzet worden. In geval bestuurslid een misdrijf had begaan, werd hij berecht door het Crimineel Departementaal Gerechtshof, waaronder de gemeente behoorde.

Deze Staatsregeling maakte een nieuwe reglementering van het dorpsbestuur noodzakelijk, maar voorlopig zou het daar niet van komen. Wel werden in deze regeling alvast de essenties van een plaatselijk te vervaardigen kiesreglement opgesomd.

Een tweede staatsgreep

Op 12 juni 1798 vond er een tweede staatsgreep plaats. Ditmaal werd deze voornamelijk ingegeven door woede over het feit dat de Nationale Vergadering geen verkiezingen had uitgeschreven zoals nota bene bij reglement was bepaald. Blijkbaar was men vergeten dat er nogal wat verwachtingen waren gewekt bij de burgerij en het leek er even op dat men een dictatuur wilde vestigen. Wederom bezette Daendels met zijn troepen de vergaderzaal. Ditmaal werden enkele radicale unitarissen van het politieke toneel verwijderd en gevangen gezet. De overige leden van het parlement werden naar huis gestuurd. Er werden verkiezingen uitgeschreven overeenkomstig het kiesreglement en een gematigder Uitvoerend Bewind kwam aan de macht. De Staatsregeling van 1798 vereiste vele hervormingen ook op lokaal niveau. Het Uitvoerend Bewind slaagde er niet in deze te realiseren, vooral omdat men nauwelijks enige kennis had van plaatselijke toestanden.

Figuur 5. Generaal H.W. Daendels. In 1795 haalde hij aan het hoofd van het Bataafse legioen de Franse troepen binnen. Ook bij de staatsgrepen van 1798 speelde hij een belangrijke rol.

Na de staatsgreep van 22 januari 1798 waren ook de provinciale besturen gezuiverd van federalisten. Na de tweede staatsgreep werden de departementale besturen overal behalve in Holland ontbonden en vervangen door gematigder besturen. In Holland kon de helft van de bestuursleden blijven zitten en werden de andere tien leden en de secretaris vervangen.

Lokale consequenties van de staatsgrepen van 1798

In Hilversum werden na de eerste staatsgreep van 22 januari tijdens de vergaderingen van de municipaliteit allerlei bekendmakingen van het landelijke en provinciale bestuur behandeld. De secretaris stelde voor om de nieuwe regering een gelukwens te sturen. Dit voorstel werd met algemene instemming begroet. Het Administratief Bestuur van het Voormalige Gewest Holland liet weten dat het Hilversumse bestuur voorlopig moest blijven zitten en dat er voorlopig ook nog geen nieuwe bestuursverkiezingen konden worden uitgeschreven. Aan de baljuw werd door de municipaliteit desgevraagd be-

richt dat er zich in Hilversum geen Oranje-gezinde sociëteiten bevonden en dat er ook geen vluchtelingen uit Frankrijk waren gesignaleerd.

Op 23 maart verschenen er twee vertegenwoordigers van het provinciaal bestuur in de vergadering. Zij waren aangesteld om de municipaliteit te reorganiseren. Dit betekende dat ze het zittende bestuur ontsloegen en dat ze er toe overgingen anderen personen de tegenwoordige orde van zaken volkomen toegeedaan zijnde aan te stellen. De ontslagen bestuurders moesten wel ter vergadering aanwezig blijven omdat mogelijk enkelen van hen opnieuw benoemd zouden worden. De volgende personen werden herbenoemd als lid: Jan Perk, Jan Cornelisz. de Jong en Harmen Reijn (die inmiddels in een vacature benoemd was geweest). Nieuwe leden waren Jan van der Heijden, Barend Iesberts en Nicasius van Veerssen. In de functie van maire werd wederom Jan Cornelisz. Reijn benoemd. Ook Johannes de Wilde, de secretaris, die in augustus 1796 tot opvolger van Jan Fennis benoemd, mocht aanblijven (zie kader-tekst). Ook nu probeerden de nieuw benoemde leden, net als bij de verkiezingen in 1795, onder hun benoeming uit te komen vanwege hun drukke werkzaamheden. De benoemingen bleven echter van kracht en allen zwoerden een eed waarin ze verklaarden een afkeer te hebben van het stadhouderschap, aristocraten, regeringloosheid en federalisme. Uit hun midden kozen ze Jan Cramer tot voorzitter. De bevolking werd van deze zuivering in kennis gesteld en had in feite het nakijken.

Het stemgerechtigde deel der bevolking werd wel opgeroepen om op 23 april hun goed- of afkeuring te geven aan de nieuwe Staatsregeling. Daaraan voorafgaand werden echter eerst de zeven grondvergaderingen (stemdistricten) gezuiverd. Op 14 april moesten alle stemgerechtigde burgers verschijnen om dezelfde eed van trouw aan het nieuwe nationale bestuur af te leggen. De stemmingen verliepen in Hilversum als volgt:

grondvergadering	totaal stemmen	voor	tegen
1	42	28	14
2	25	18	7
3	21	16	5
4	32	20	12
5	32	15	17
6	32	15	17
7	23	15	8

Van de zeven Hilversumse grondvergaderingen waren er vijf in meerderheid voor en twee tegen het ontwerp van Staatsregeling. Van de in totaal 207 uitgebrachte stemmen waren er 127 voor en 80 tegen. Opvallend is het lage aantal stemmen dat werd uitgebracht. In de periode 1796-1804 telde Hilversum 575 stemgerechtigde burgers. Zal dit aantal in 1798 misschien wat lager zijn geweest dan is toch het merendeel der stemgerechtigden thuis gebleven. Zeker is het niet zo dat een bijster groot aantal burgers hun stemrecht was ontnomen in de zuiveringen. Vergeleken met de landelijke uitslagen (153.913 goedkeurende stemmen en 11.597 afkeuringen) was de uitslag in Hilversum in sterkere mate negatief. De lage opkomst en het grote aantal tegenstemmers wijzen er mogelijk op dat het van bovenaf benoemen van een nieuw dorpsbestuur, zonder verkiezingen uit te schrijven, de Hilversummers niet zinde.

In ieder geval was de nieuwe Staatsregeling aangenomen. Het nationale Uitvoerend Bewind decreeteerde daarom dat op de dag van bekendmaking ervan, 19 mei, een Nationaal Feest gevierd moest worden. Het Hilversumse bestuur besloot op die dag een nieuwe vrijheidsboom te planten, driemaal de klokken te laten luiden en vlaggen op de toren van de kerk en op het raadhuis te plaatsen. Om de bevolking tot wat groter enthousiasme te verleiden werd ook besloten het rechthuis 's avond feestelijk te verlichten en aan alle kasteleins toestemming te verlenen om muziek te laten spelen.

Na de tweede staatsgreep van 12 juni ontving het dorpsbestuur weer tal van aanschrijvingen en circulaire van de hogere overheid. De president maakte zijn verwarring hierover tijdens een vergadering duidelijk. Hij wist niet of alle deze stukken wel strookten met de zojuist aangenomen Staatsregeling. Wat te doen? De municipaliteit besloot alles maar op de gebruikelijke wijze aan te plakken en ter kennis te brengen van de bevolking. Op 28 juni werden drie aanschrijvingen ontvangen met betrekking tot het vervangen van bestuursleden. Waarschijnlijk betrof het hier weer een zuiveringspoging van hogerhand maar voor Hilversum hebben deze geen merkbare consequenties gehad. Wel werd een nieuwe indeling gemaakt voor de grondvergaderingen. In feite werden er nieuwe stembedistricten afgebakend. Ditmaal, op aan-

wijzing van het provinciaal bestuur, ingedeeld volgens de huisnummering. Hoe de oude stembedistricten waren ingedeeld is niet bekend. De nieuwe verdeling zag eruit als volgt:

grondvergadering	huisnr	stemlokaal
1	1 t/m 69	in het rechthuis
2	70 t/m 138	in de Oud-katholieke kerk
3	139 t/m 207	in het koor van de gereformeerde kerk
4	208 t/m 276	in de herberg
5	277 t/m 345	in het gereformeed weeshuis
6	346 t/m 414	in de nieuwe Rooms-katholieke kerk
7	415 t/m 481	in de school

Weer een nieuw reglement

Al in 1801 wensten drie leden van het nationale Uitvoerend Bewind herziening van de in hun ogen gebrekkige Staatsregeling van 1798. Ook wilden zij een politieke rentree van voormalige regenten en orangisten mogelijk maken! Het parlement, dat met de wetgeving was belast, stemde het voorstel af. Verzekerd van Franse steun ontbond het Uitvoerend Bewind het parlement en legde de kiezers een nieuwe Staatsregeling voor. De kiezers bleven echter massaal thuis. De enige manier om de nieuwe regeling voor aangenomen te verklaren, was door de thuisgebleven kiezers als voorstanders aan te merken. De Staatsregeling van 16 oktober 1801 en de daarop gevolgde reorganisaties maakten veel van de vernieuwingen van 1795 en latere jaren ongedaan. Een twaalf man tellend Staatsbewind oefende het bestuur op tamelijk autoritaire wijze uit. Het parlement vergaderde voortaan nog slechts enkele maanden per jaar. Bovendien bezat het geen recht van initiatief of amendement meer. De departementen en lokale besturen kregen hun oude grenzen en namen weer terug en ze kregen ruimere bevoegdheden.

In deze nieuwe Staatsregeling werd ook weer een en ander met betrekking tot de gemeentebesturen geregeld. Nu zou niet het parlement maar elk stads- en dorpsbestuur zelf zijn eigen reglement moeten opstellen. Het voorstel, dat gebaseerd moest zijn op het beginsel van volkskeuze en een geregelde afwisseling van de bestuursleden, moest worden voorgedragen aan het Departement

Figuur 6. Gezicht op Hilversum in 1802. De ergste stormen waren, althans op politiek gebied, voorbij.

mentaal Bestuur ter goed- of afkeuring. Ingevolge de Staatsregeling van 1801 werd op 24 mei 1802 een reglement voor het Departement Holland aan de bevolking voorgelegd. De meerderheid van de stemgerechtigden keurde dit goed. Het nieuwe departementaal bestuur bestond uit twaalf leden. Een van de taken van dit bestuur was er op toe te zien dat de lokale besturen zo snel mogelijk een eigen bestuursreglement zouden ontwerpen. De lokale besturen hadden immers al sinds 1795 gefunctioneerd op basis van voorlopige regelingen en oude, deels aangepaste reglementen.

Op 3 juli 1802 vergaderde de municipaliteit van Hilversum om een voordracht op te stellen aan het Departementaal Bestuur. Deze voordracht diende om een commissie samen te stellen die belast zou worden met het ontwerpen van een nieuw reglement voor het gemeentebestuur. De commissie moest bestaan uit personen die geen lid waren van de municipaliteit. De volgende namen werden aan het Departementaal Bestuur voorgesteld: Gerrit de Wit, Rijk J. Das, Jacob van Os, Jan Cramer en Harmen Willemsz. Vlaanderen. Het Departementaal Bestuur verving Jan Cramer

door Cornelis Streefkerk omdat Cramer zitting had in de municipaliteit. Het ontwerp-reglement voor het gemeentebestuur moest binnen zes weken gereed zijn. Wanneer men geen ontwerp zou kunnen samenstellen, zou men een reglement volgens model van het departement in moeten voeren. Op 5 oktober maakten de vijf commissieleden bekend dat ze de hun opgelegde taak aannamen. Ze verzochten de municipaliteit om inlichtingen en inzage in de papieren die ze eventueel nodig mochten hebben. Vervolgens ging men aan de slag.

Op de avond van 16 november ontving de president van de municipaliteit een conceptplan dat echter maar door drie commissieleden was ondertekend: door Rijk J. Das (de voorzitter van de commissie), Harmen Willemsz. Vlaanderen en Cornelis Streefkerk. De volgende ochtend ontving de municipaliteit tijdens de vergadering een verzegeld pakket met daarbij een briefje, dat was ondertekend door de twee andere leden, Gerrit de Wit en Jacob van Os. In het pakket bevond zich een tweede concept met een toelichtende brief. De brief stond bol van de aanmerkingen op het

ontwerp-Das. Waarschijnlijk wist de municipaliteit zich geen raad met deze situatie, want ze besloot om de zaak op te schorten tot de volgende vergadering. Acht dagen later besloot de municipaliteit om beide plannen op te sturen naar het Departementaal Bestuur met het verzoek om aan te geven hoe men hiermee moest omgaan.

Het ontwerp-Das

De drie leden van de commissie die het plan ondertekenden hadden allen vóór 1795 deel uitgemaakt van het dorpsbestuur. Het was dan ook niet verwonderlijk dat hun plan tamelijk conservatief was en zelfs grotendeels leek aan te sturen op herstel van het afgeschafte dorpsreglement. Het ontwerp was erg uitgebreid opgezet en bevatte een aantal opmerkelijke artikelen. In het eerste artikel vermeldde het ontwerp-Das meteen maar dat het algemene plaatselijke bestuur in handen was van *de magistraat*. Deze moest bestaan uit een gecombineerde vergadering van het dorpsbestuur en de rechtbank. Een schout zou de vergadering moeten voorzitten en mocht alleen advies uitbrengen, hij had geen beslissende stem. Het dagelijks dorpsbestuur zou in handen worden gelegd van drie buurmeesters en vier raden.

De buurmeesters zouden zitting hebben gedurende drie jaar en de raden vier jaar. Elk jaar moest één buurmeester en één raad aftreden. De aftredende personen waren direct herkiesbaar. Een van de drie buurmeesters zou tot president worden gekozen telkens voor een periode van één jaar. De president was belast met de ontvangsten en uitgaven van het dorp. Hij moest zorg dragen voor een rechtvaardige en tijdige inning van alle plaatselijke belastingen. De maatregelen of voorstellen van het dorpsbestuur hadden pas bindende kracht wanneer ze door de voltallige magistraat gesanctioneerd en gepubliceerd waren. Men vond dat bij de eerstkomende bestuurswijziging alle oude reglementen en verordeningen van vóór 1795 opnieuw van kracht moesten worden verklaard ten overstaan van de magistraat.

De magistraat zou voorzien in vacatures in het dorpsbestuur door te kiezen uit een dubbel aantal namen, voor te stellen door de resterende leden van het dorpsbestuur. Het dorpsbestuur had het toezicht over alle ambtenaren en bedienden. Het personeel was verplicht op de eerste vergadering van een nieuw benoemd bestuur te verschijnen.

De schout zou voor drie jaar worden gekozen en benoemd door de magistraat uit een voordracht van drie personen opgesteld door het dorpsbestuur. De schout werd geacht alle verordeningen en reglementen van het Staatsbewind en Departementaal Bestuur naar behoren na te komen. Hij moest waken tegen ongeregelheden en de strafrechtspleging ten dienste staan. Het traktement van de schout bleef afgeschafte. De secretaris werd door de magistraat gekozen uit een voordracht van drie personen samen te stellen door het dorpsbestuur. De bestuursleden konden niet worden vrijgesteld van hun bestuurstaken behalve wanneer zij elders doende waren in het dorpsbelang. Voor het overige zouden de leden van de magistraat zich moeten houden aan de bepalingen van het reglement van 1768 (!). Dit conceptreglement stelde dus op vrijwel alle punten (met uitzondering van de schoutbenoeming) een terugkeer naar de situatie van voor de omwenteling voor. Termen als buurmeesters en raden werden weer zonder enige gêne gebruikt en zelfs wilde men de scheiding tussen bestuurlijke en rechtspreekende macht weer ongedaan maken.

Het tweede ontwerp

Het concept van De Wit en Van Os hield zich meer aan de ideeën over bestuur die na de omwenteling gemeengoed waren geworden. Volgens dit ontwerp zou het gemeentebestuur moeten bestaan uit vijf leden. Zij moesten stemgerechtigd zijn, minstens vijftig jaar oud en twee jaar woonachtig zijn in Hilversum. Zij mochten geen ambtenaar zijn en ook mochten ze onderling niet verwant zijn. Jaarlijks moest een derde gedeelte van de leden aftreden. De eerste twee jaren telkens twee leden en het derde jaar een lid. De eerste maal zou het aftreden door het lot bepaald moeten worden. Overigens volgde men hetgeen in de op dat moment geldende Staatsregeling ten aanzien van de benoemingen en nieuwe belastingen was bepaald. Het bestuur moest zich aan bestaande reglementen en plaatselijke gebruiken houden. Indien men het nodig achtte mocht ze nieuwe verordeningen opstellen.

Jaarlijks zou na de verkiezing van nieuwe bestuursleden door middel van stembriefjes een president en kashouder worden gekozen. De president werd slechts gekozen voor drie maanden maar was wel herkiesbaar. Hij moest aanschrijven-

Figuur 7. Spotprent (1787) op de Patriotten en op hun bewapening. Ook in Hilversum was korte tijd een Patriotisch Genootschap actief dat zich met militaire oefeningen bezig hield.

gen van de hogere overheid, brieven van andere gemeentebesturen en verzoeken van ingezetenen in ontvangst nemen. De kashouder werd gekozen voor het gehele bestuursjaar. Hij kon niet tot president worden gekozen in dat jaar. Hij zou verantwoordelijk zijn voor alle ontvangsten en uitgaven en moest van alle wanbetalingen meteen verslag doen aan het bestuur.

Bestuursvergaderingen moesten worden gehouden op de eerste woensdag van elke maand om drie uur 's middags. Alle besluiten moesten worden genomen met meerderheid van stemmen van het aantal present zijnde leden, er moesten wel tenminste drie leden aanwezig zijn. Behalve voor de maandelijkse vergaderingen moesten de leden van het gemeentebestuur ook wekelijks op zondagmorgen bijeenkomen omdat in hun aanwezigheid de huwelijken gesloten moesten wor-

den. De leden van het gemeentebestuur zouden jaarlijks gezamenlijk uit de dorpskas een som van 125 guldens ontvangen ter bestrijding van hun onkosten. Alle overige bepalingen in het ontwerp bevestigden reeds bestaande regelingen.

'Belagelijk'

In de brief die ze bij hun conceptplan voegden, schreven de Wit en Van Os: *'Al Spoedig na dat onze werkzaamheden waren aangevangen, hebben wij in de overige Leden der Commissie bespeurd eene agterhoudendheid, die ons geen gunstig vooruitzicht deed vermoeden: onze bijeenkomsten wierden zo spaarsaam mogelijk en wel elke week eens gehouden; en liepen deze meestal af zoo als wierden aangevangen; of liever daarin werd niets verrigt dan het leezen van een of ander papier tot onze zaak wijzig betrekking hebbende.*⁶ Verder voeren zij enige argumenten aan waarom zij het ontwerp van Das c.s. niet konden goedkeuren en waarom zij zich genoodzaakt hadden gezien verdere vergaderingen van de commissie niet meer bij te wonen. Een van hun eerste bezwaren was dat de opdracht zich had beperkt tot het vervaardigen van een reglement voor een gemeentebestuur en niet, zoals de anderen deden voorkomen, voor een gemengde vergadering van dorpsbestuur en gerecht onder de voor ons Dorp belagelijke Naam van Magistraat, een Naam bij deezee gemeente geheel vreemd en onbekend. Kort gezegd waren ze tegen de gehele inhoud van het ontwerp-Das omdat het indruiste tegen *het gekregen voorschrift, tegen 's Lands plakaten en tegen de gesteldheid en belangen van het gegoede gedeelte van de ingezetenen.* De Wit en Van Os schreven de brief in de hoop dat de municipaliteit, wanneer ze kennis had genomen van het gedrag van de rest van de commissie, maatregelen zou nemen.

Zoals gezegd wist de municipaliteit echter ook niet wat nu te doen en besloot de zaak voor te leggen aan het Departementaal Bestuur van Holland. Deze liet lange tijd niets van zich horen. Pas op 11 september 1804, bijna twee jaar later, liet het Departementaal Bestuur verbazingwekkend genoeg weten dat het ontwerp-Das aan de bevolking moest worden voorgelegd. Het ontwerp van de meerderheid van de commissie moest naar hun mening als het commissievoorstel worden be-

Stencker bag	albert te birk
Jan Poort	cornelis schipper s merk X
willem oylslager +	Dirk Gerrit pel s merk +
Sijmen oylslager s merk +	Gambert bitter s merk X
yoon yonker	Johs Roelma
Hin oek. Calis	H. Dekker stek
doos de haer	Gerrit van wiggen X
willem kas	Samuel de birk syn teke +
Klaas wedding	toon reebit-
peter smit	willem
albert vanderlinden	anset
	Jan Gerritsen. Pruiset
	Daarent heubijnt
Lambert vander bry	den Dirk Gerrit de gogor
willem de yong	Kroon Jan de Brounet X
de yong	Wille Van O S X
Klaas jebberts	L. Vermeulen X
Gerrit Koelman	Willem Kuyper
Harmen van ten brenk	willem deas
Klaas Kuymer	Gerrit dekker
Jan floor	
tyman yonker	Jan Kas
Kuybert Smorenburg	Pieter Bo Ple Bekker
Andr Timmerman X	Joas van spereu +
tyman de yager	Harmen Smallemburg X
Dirk de yager	Klaas den brouder
Kuybert Van O S	P. Kuyper
eser schooten	
Daarent Koster	K. Vermeulen
Lambert nieuw huijzen	Jan te a bek
Op laet	G. Willemsen Bailliet X

Figuur 8. Het protest van 10 augustus 1796. Eén van de bladzijden met handtekeningen van stemgerechtigde, protesterende burgers.

schouwd. Het stemregister moest direct worden opengesteld voor inschrijving van de stemgerechtigden en het ontwerp-reglement moest acht dagen ter inzage te liggen in het rechthuis. Er werden twee registers neergelegd, een ter goedkeuring en ter afkeuring. Na acht dagen had echter nog niemand het goedkeuringsregister getekend! In het register ter afkeuring hadden van de 575 stemgerechtigden maar liefst 460 personen getekend. Het concept-reglement werd dus massaal afgewezen. Blijkbaar wenste niemand van de ingezetenen zich weer een bestuur op de hals te halen dat zo deed denken aan vervlogen tijden.

Een reglement van hogerhand

Het Departementaal Bestuur liet even wachten op een reactie maar op 1 december besloot men blijkbaar dat het mooi was geweest en stelde een *Reglement voor Het Gemeente Bestuur te Hilversum* vast. Op 13 december werd dit aan de bevolking kenbaar gemaakt en werd tevens het door het departement benoemde, nieuwe bestuur voorgesteld en de eed afgenomen. Het reglement behelsde slechts 13 artikelen.

Voortaan zou het bestuur zeven leden tellen. Daarnaast zou de schout de vergaderingen bijwonen maar alleen een adviserende stem hebben. Een kiesreglement zou op een later tijdstip worden vastgesteld door het gemeentebestuur. De leden moesten om in aanmerking te komen voor hun functie voldoen aan de voorwaarden die ook in het ontwerp van De Wit en Van Os waren genoemd. Bij benoeming moesten ze een eed afleggen die in het kort neerkwam op het naleven van de bestaande staats- en departementale bestuursregeling en het reglement van het gemeentebestuur. Daarnaast, en dat was nieuw, moest men beloven of zweren niemand te zullen omkopen om een bestuurszetel te verwerven noch van iemand giften e.d. te zullen accepteren of zich op andere wijze te laten omkopen. Jaarlijks zouden twee leden aftreden, in het vierde jaar een lid. De leden waren herkiesbaar. De vergaderfrequentie mocht men zelf vaststellen. Er moest een voorzitter uit het midden van de bestuursleden worden gekozen en men mocht ter *adsistentie* een secretaris benoemen. Deze zou ook het secretariaat voor de rechtbank moeten voeren. De bestuursleden mochten de leden van de rechtbank benoemen en zo men wilde mocht het bestuur zichzelf in die functies benoemen.

Het bestuur was verantwoordelijk voor de regeling van alle dorps- en financiële zaken en mocht daarvoor bepalingen en verordeningen naar believen opstellen, mits niet strijdig met de wet. Jaarlijks moest men verantwoording afleggen over het financiële beheer en slechts indien '*bedenkingen daarop vallende welke inder minnen niet kunnen vereffend worden*' moest het departementaal bestuur op de hoogte worden gesteld. Ook nu moest men voor het opleggen van nieuwe plaatselijke belastingen eerst de goedkeuring van een commissie uit de burgerij verkrijgen. Verder konden men de eigen ambtenaren aanstellen en instrueren en moest men alleen nog een regeling voor het kiezen van de burgercommissie aan het departement voorleggen.

Dit was weliswaar een kort en krachtig reglement dat democratische bestuursbenoemingen in het vooruitzicht stelde zodra een kiesreglement was vastgesteld maar het bestuur dat op 13 december werd ingezworen was ook nu weer niet door de bevolking gekozen. Het bestuursreglement werd ook niet ter goedkeuring voorgelegd aan de bevolking. Hoewel de schijn gewekt was dat men in de revolutionaire geest wenste te handelen bleef de bevolking toch zonder enige invloed achter. Ook werd de mogelijkheid weer geopend om bestuur en rechtspraak door dezelfde personen te laten behartigen.

Tot leden van het gemeentebestuur werden benoemd: Harmen Cornelisz. Reijn, Jacob Rijkz. Das, Nicasius van Veerssen, Harmen Willemsz. Vlaanderen, Barend Iesberts, Dirk Sühren en Jan Tijmensz. van der Heijden. Harmen Reijn werd tot voorzitter benoemd en het bestuur koos Jan Jacobsz. Das tot schout. Jan Perk bleef secretaris. Het bestuur benoemde vijf van haar leden tot leden van de rechtbank waarna men op 17 januari 1805 het reglement voor de rechtbank vaststelde.

Restauratie?

Het beloofde kiesreglement is er tijdens de Bataafse Republiek niet gekomen. De reden daarvan is niet bekend maar wel had het gemeentebestuur, indien men dat had gewild, kunnen beschikken over een model dat ook door het Departementaal Bestuur was opgesteld. Mogelijk wilde men de bevolking bewust uitsluiten van enige bemoeienis. Wellicht had men nog goed de schrik in

Het volk is ontevreden

Op 20 januari 1796 bestormde de Hilversumse bevolking het rechthuis. Tijdens de vergadering van het bestuur drong een grote mensenmenigte naar binnen. De municipaliteit werd overmeesterd en vluchtte *om ongelukken te voorkomen* naar buiten. Men zal doodsbang geweest zijn. De burgers bleken uit te zijn op *het Oranje*, de oranje versierselen die vóór de Republiek het rechthuis versierden op hoogtijdagen. Was dit een volksopstand vóór de stadhouder of verdacht men juist het dorpsbestuur van Oranje-sympathieën? Grote ontevredenheid zal er om allerlei redenen hebben geheerst onder de bevolking. Steeds maar weer werden vee en goederen geconfisqueerd door de Franse militairen en de economische situatie was ook verder erg slecht. Zowel in 1795 als 1796 vonden regelmatig relletjes plaats en werden ramen van huizen van welgestelde Hilversummers ingegooid. Dit laatste noemde het bestuur in een waarschuwende proclamatie *Tegen de regten van de Mensch*.

Men was op grote schaal ontevreden over het plaatselijk bestuur en de opgestapelde spanningen kwamen tot uitbarsting op 10 augustus 1796 toen een grote groep stemgerechtigde burgers een protestbrief aan het bestuur overhandigde. Na de verkiezingen van juni 1796, waarbij slechts vijf leden waren gekozen, had men alweer enkele maanden gewacht op verdere verkiezing en benoeming van het nieuwe bestuur. Het aftredende bestuur had echter toch een besluit weten te nemen dat inderdaad nauwelijks te verdedigen was. Het ging om de vacant komende functie van secretaris.

Jan Fennis, die sinds de omwenteling die functie had bekleed was met de noorderzon vertrokken met achterlating van torenhoge schulden. Het bestuur maakte bekend dat zij overwogen een nieuwe secretaris te benoemen en daarbij te kiezen uit twee personen: Jan Perk en Johannes de Wilde. Dit was onacceptabel voor de burgerij. Perk vond men geen reële optie omdat die al had aangegeven geen tijd voor de functie te hebben. In hun protestbrief spreken de burgers van beperkingen die door De Wilde als lid van de municipaliteit waren gesteld aan de grondvergaderingen. En dat terwijl juist een groot deel van de grondvergaderingen het vertrouwen in de man had opgezegd. Deze *schaemeloosheid* van de municipaliteit moest worden afgestraft. Alle ondertekenaars beschouwden *het aanblijven en fungeeren der municipaelitijt voor onwettig*. Daarnaast wilden ze onbeperkte vrijheid in het bijeenroepen van de grondvergaderingen *ten ijnde onbesprooke en aanbetrouwe burgers te kiezen, soo voor de municipaelitijt als tot onsen dorps secretarius*.

In feite vroegen de 248 ondertekenaars het bestuur dus om eindelijk eens op te stappen. In het notulenboek werden maar 100 namen genoemd. De municipaliteit was weliswaar lichtelijk in paniek over deze ongeregelheden maar riep een provinciale commissie te hulp om hun voornemens te bekrachtigen. Uiteindelijk besloot de municipaliteit om met 7 stemmen vóór toch De Wilde tot secretaris te benoemen. Wel haastte men zich om ook verkiezingen voor de overige vijf te benoemen leden uit te schrijven.

de benen van de gang van zaken bij de remotie toen het voltallige bestuur naar huis was gestuurd. Gezien ook het massale protest bij de secretarisbenoeming in 1796 hoefde men ook niet op enige clementie van de bevolking te rekenen. Ook valt uit de lijst van bestuurders van 1795-1806 (bijlage II) op te maken dat men na de zuivering van 1798 weer overging op de oude gewoonte om almaar dezelfde personen in bestuursfuncties te benoemen. Zelfs kwam men na de bestuursbenoemingen van 1804 weer personen in het bestuur tegen die in 1795 door de bevolking naar huis waren gestuurd.

In april 1805 kon de bevolking nog stemmen over weer een nieuw ontwerp van Staatsregeling. Het register van afkeuring worden door niemand getekend en in het register van goedkeuring hadden *enkele personen bij handtekening* van hun instemming blijk gegeven. Of men hieruit mag afleiden dat de bevolking murw was? In oktober 1805 liet het Departementaal Bestuur weten dat wanneer er vacatures zouden ontstaan, er, bij gebrek

aan een kiesreglement, door het gemeentebeestuur een voordracht van drie personen moest worden gedaan aan het Departement. Deze zou daaruit dan een nieuw lid benoemen. Geen verkiezingen dus. In november liet het provinciaal bestuur ook nog weten dat de jaarlijkse aftreding maar een jaar moest worden uitgesteld.

Op 14 juni 1806 kwam de Bataafse Republiek aan haar einde door de proclamatie waarbij bekend werd gemaakt, dat Louis Napoleon de koninklijke waardigheid had aangenomen. Het gemeentebeestuur van Hilversum besloot tijdens haar eerstvolgende gewone vergadering om de nieuwbakken Koning een gelukwens te sturen. Het Departement bepaalde op 20 november 1806, bijna ten overvloede, dat vacatures in het gemeentebeestuur voorlopig vacant moesten blijven. De revolutionaire geest was weer in de fles.

Annemarie den Hertog woont in Hilversum en studeert cultuureschiedenis en cultuureducatie aan

de Chr. Hogeschool "Windesheim" te Zwolle. Dit artikel is een samenvatting van een deel van haar scriptie, getiteld 'Het dorpsbestuur van Hilversum tijdens de Bataafse Republiek 1795-1806', waarop zij in 1997 hoopt af te studeren.

Bijlage I: Dorpsbestuurders Hilversum in de periode 1768-1794¹³

Naam	functie en benoemingsfrequentie
Ameschot, Dirk	raad (3x), schepen (1x)
Blanke, Leendert	buurmeester (1x), raad (1x), schepen (1x)
Blinde, Hendrik de	substituut-secretaris
Boelhouwer, Tijmen Jansz.	buurmeester (1x), raad (1x), schepen (1x)
Boerhout, Jan	buurmeester (1x), schepen (4x), raad (2x)
Bosdam, Pieter	buurmeester (3x), schepen (10), raad (3x)
Dam, Wessel ten	schout
Das, Geurt J.	buurmeester (2x), raad (1x), schepen (1x)
Das, Jacob Rijksz.	raad (2x), schepen (1x)
Das, Jan	schepen (2x), raad (2x)
Das, Rijk Jacobsz.	buurmeester (4x), raad (2x), schepen (1x)
Das, Willem	schepen (1x), raad (1x)
Does, Klaas	buurmeester (1x), raad (1x), schepen (4x)
Donkers, Gijsbert	raad (1x)
Gog, Wouter van	raad (1x), schepen (1x)
Haan, Klaas	buurmeester (1x), raad (2x), schepen (1x)
Haan, Matthijs	raad (2x)
Ham, Petrus	raad (1x)
Hogenbirk, Abraham	raad (6x), schepen (9x)
Hoogland, Harmen	raad (4x), schepen (1x)
Horst, Izak	raad (1x), schepen (1x)
Horst, Jacob	buurmeester (2x), schepen (3x)
Keers, Aris	raad (2x), schepen (1x)
Keers, Hendrik	raad (1x)
Keers, Klaas	raad (4x), schepen (1x)
Knollenburg, Frederik	raad (2x), schepen (1x)
Knollenburg, Pieter	raad (2x), schepen (5x)
Lind, Pieter van	raad (6x), schepen (4x)
Meijer, Gerrit	schepen (1x)
Mol, Cornelis de	secretaris
Nagel, Gerrit	buurmeester (1x), raad (5x), schepen (4x)
Nagel, Tijmen	buurmeester (1x), schepen (1x)
Nieuwland, Willem	raad (1x)
Parrant, Klaas	raad (1x), schepen (2x)
Perk, Jan Jansz. de oude	buurmeester (1x), schepen (2x)
Perk, Jan Jansz.	raad (4x), schepen (3x)
Perk Vlaanderen, Rijk	schepen (1x)
Post, Willem	raad (2x), schepen (7x)
Ravenswaaij, Cornelis	raad (3x)

Rebel, Cornelis	schepen (1x)
Sikkema, Tijmen	raad (2x)
Smit, Gijsbert	raad (2x), schepen (2x)
Smit, Jan Aarsten	raad (3x), schepen (3x)
Smit, Jan Tijmensz.	raad (1x)
Spijker, Cornelis	buurmeester (8x), raad (6x), schepen (7x)
Spijker, Egbert	buurmeester (2x), raad (2x), schepen (1x)
Spijker, Elbert	raad (1x)
Streefkerk, Cornelis	raad (2x), schepen (2x)
Veenendaal, Aart	raad (1x)
Vlaanderen, Cornelis Cornelisz.	buurmeester (2x), raad (4x), schepen (5x)
Vlaanderen, Cornelis P.	raad (1x)
Vlaanderen, Gerrit	buurmeester (2x), schepen (1x)
Vlaanderen, Gerrit R.	buurmeester (4x)
Vlaanderen, Gijsbert Fransz.	buurmeester (9x), raad (4x), schepen (4x)
Vlaanderen, Gijsbert Tijmensz.	raad (1x)
Vlaanderen, Harmen Willemsz.	raad (1x)
Vlaanderen, Lourens	raad (4x), schepen (5x)
Vlaanderen, Rijk Pietersz.	buurmeester (2x), raad (2x)
Vreedenburg, Dirk	schepen (4x)
Westervelt, Wouter van	raad (1x), schepen (2x)

Bijlage II: Bestuurders Hilversum (schout, municipaliteit) 1795-1806¹⁴

naam	functie en benoemingsfrequentie
Alders, Jan	lid (1x)
Andriessen, Hendrik	lid (1x)
Annee, Jan	lid (2x)
Beede, Pieter van der	lid (1x)
Cramer, Johannes	lid (2x), schout (1x)
Das, Jacob Rijksz.	lid (1x)
Das, Jan Jacobsz.	lid (1x), schout (2x)
Fennis, Jan	secretaris (1x)
Heijden, Cornelis van der	lid (1x)
Heijden, Jan Tijmensz. van der	lid (3x)
Heijden, Tijmen van der	lid (1x)
lesberts, Barend	lid (3x)
Jong, Jan Cornelisz. de	lid (3x)
Koelman, Johannes	lid (1x)
Os, Rijk van	lid (1x)
Perk, Jan	lid (3x), secretaris (2x)
Reijn, Gerbert	lid (1x)
Reijn, Harmen Cornelisz.	lid (3x)
Reijn, Jan Cornelisz.	maire / schout (3x)
Rinkel, Lambert	lid (1x)
Rijk, Jacob de	lid (2x)
Rijk, Lammert de	lid (1x)
Sühren, Dirk	lid (1x)
Veerssen, Nicasius van	lid (3x), schout (1x)
Vlaanderen, Harmen Willemsz.	lid (1x)
Vlaanderen, Rijk Willemsz.	lid (1x)
Vos, Dirk	lid (1x)
Vos, Jacob	schout (1x)
Wilde, Johannes de	lid (1x), secretaris (3x)
Wit, Gerrit de	lid (1x)
Wit, Jan de	lid (1x)

Noten

- 1 Tenzij anders aangegeven zijn de gegevens in dit artikel afkomstig uit de notulenboeken van het dorpsbestuur en de municipaliteit: Streekarchief voor het Gooi en de Vechtstreek (SAGV), archief Dorpsbestuur Hilversum (ADH), inv.nr. 3/3 en 4/1-3.
- 2 SAGV, ADH, inv.nr. 37.
- 3 Volkstelling in de Nederlandsche Republiek uitgegeven op last der commissie tot het ontwerpen van een plan van constitutie voor het volk van Nederland. Den Haag, 1796.
- 4 Publicatie betreffende de heerlijkheden, heemraadschappen enz. van 6 maart 1795.
- 5 Mr. W.J.C. van Hasselt, Nederlandsche Staatsregelingen en Grondwetten. 13e dr. Alphen a/d Rijn, 1918. p. 1.
- 6 SAGV, ADH, inv.nr. 36. Stukken betreffende de vaststelling van een bestuursreglement.
- 7 SAGV, Collectie Albertus Perk, inv.nr. 102.
- 8 Voor lijst van dorpsbestuurders voor de omwenteling zie Bijlage 1.
- 9 SAGV, ADH, inv.nr. 3/3.
- 10 SAGV, ADH, inv.nr. 3/3.
- 11 J.G.H. Spijker. Criminaliteit en strafrechtspleging in Gooyland 1760-1795. Hilversum, 1984.
- 12 Stadsarchief Naarden. Oud-rechterlijk archief Naarden. Criminele Rol en Examenboek.
- 13 SAGV, Oud-rechterlijk archief Hilversum, inv.nrs. 3276-3277.
- 14 SAGV, ADH, 4/1-3, notulenboeken municipaliteit.